

OKUL SAĞLIĞI TARİHÇESİNDEN BİR YAPRAK: M. CEMAL'İN "YENİ MEKTEP HIFZISSİHHASI" KİTABI

A Leaf from History of School Hygiene: The School Hygiene Textbook by M.Cemal

Selim Kadioğlu¹, Zehra Edisan², Funda Kadioğlu³

¹Assoc. Prof. Dr., Çukurova University Faculty of Medicine, Dept. of History of Medicine and Medical Ethics

²PhD Student of History of Medicine and Medical Ethics in Çukurova University Institute of Health Science

³Assist. Prof. Dr., Çukurova University Medical Faculty, Dept. of History of Medicine and Medical Ethics and Faculty of Dentistry, Dept. of Orthodontics

ÖZET

Okul sağlığı, okulda ve çevresinde sağlığı olumsuz olarak etkileyen her türlü etmenin denetimi ile öğrencilerin ve okulda çalışanların sağlıklarının en üst düzeye çıkartılması çalışmalarının tümünü kapsamaktadır. Eğitim literatürümüzde, medikososyal bir konu olan okul sağlığı hakkında yazılmış çeşitli kitaplar vardır. Bu kitaplardan 1929-1930 yıllarına ait bir örnek, İstanbul Erkek Muallim Mektebi Tabii İlimler Muallimi M. Cemal tarafından kaleme alınmış ve Kanaat Kütüphanesi tarafından yayımlanmış olan "Yeni Mektep Hıfzıssıhhası"dır. Makalemizde, okul sağlığı ile ilgili çalışmalara ilginç bir örnek teşkil eden bu kitabın tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Sağlığı; Hıfzıssıhha; Hıfzıssıhha Tarihi; Eğitim Tarihi; Tıbbın Sosyal Tarihi.

ABSTRACT

School hygiene includes both checking in any factors which adversely affect health at school and its environment, and working for maximizing the health of students and school employees. There are various books in Turkish education literature on this medico-social topic. "Yeni Mektep Hıfzıssıhhası (New School Hygiene)" which was written by M. Cemal and was published by Kanaat Library in 1929-1930 is one of them. The author was a teacher of natural sciences at Istanbul Teachers College for Male. Our article will introduce the content of this book which is an interesting example of studies on school hygiene in early republic era.

Keywords: School hygiene; Hygiene; History of hygiene; History of education; Social history of medicine.

GİRİŞ

Makalemizde 1929-1930'da Kanaat Kütüphanesi tarafından yayımlanmış olan, M. Cemal imzalı ve "Yeni Mektep Hıfzıssıhhası" başlıklı kitabın tanıtımı yapılmış ve ondan hareketle genel olarak okul sağlığı ve okul sağlığı tarihçesi konusunda kimi bilgi notları aktarılmış, kimi değerlendirmelere gidilmiştir.¹ Eğitimci eğitiminde kullanılmak amacıyla hazırlanmış ve Maarif Vekâleti tarafından bu amaca uygun bulunmuş olan Yeni Mektep Hıfzıssıhhası, ilk ve orta öğretim ortamları ve süreçleri ile ilgili-bağlantılı sağlık ve sağlığı koruma bilgilerini kapsamaktadır. Kitap bu çalışmanın üzerinde yürütüldüğü Latin harfleriyle yapılmış baskısından önce, 1928-1929'da Arap harfleriyle, Muallim Ahmed Halid Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır (*Resim 1*).^{2,3}

Lokman Hekim Journal, 2012;2(3):58-72

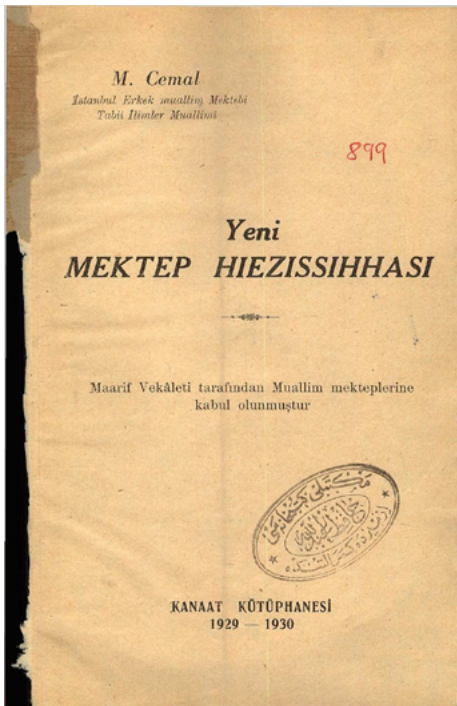
Received: 01.08.2012; Accepted: 23.08.2012

Correspondence Author: Selim Kadioğlu, Çukurova University School of Medicine, Dept. of History of Medicine and Medical Ethics. Adana - Türkiye

selimkad@cu.edu.tr

Kitapta yazar M. Cemal hakkında yer alan yegâne bilgi İstanbul Erkek Öğretmen Okulu fen bilgisi öğretmeni olduğudur.¹ Bu sınırlı bilgiden hareketle yapılan araştırmada 1888-1953 yılları arasında yaşamış, önce Darülmualimin-i Aliye'den ve Darülfünun Fünun (Ulum-u Riyaziye ve Tabiiye) Şubesi Tabiiye (Fen) Kısmı'ndan, sonra Eczacı Mekteb-i Aliyesi'nden mezun olmuş, otuz yılı aşan çalışma yaşamının büyük bölümünü İstanbul'da bulunan ve öğretmen yetiştiren okullarda eğitimci ve yönetici olarak geçirmiş (bu bağlamda İstanbul Erkek Öğretmen Okulu fen bilgisi öğretmenliği de yapmış), adı İstanbul'da bir ilköğretim okuluna verilmiş Cemal Artüz'e ulaşılmıştır.^{4,5} İsmi, aldığı eğitim ve çalışma yaşamı bakımından Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın yazarı olma olasılığı yüksek görünen Cemal Artüz'ün babasının adının Mehmet olması, "M. Cemal" imzasındaki "M" harfine açıklama getirebilecek niteliktedir⁴. Bununla birlikte, Artüz hakkında torunuyla yapılan özel yazışmada, ailenin yaşayan bireylerinin onun böyle bir kitap yazmış olduğu konusunda bilgisi olmadığı öğrenilmiştir.⁶

Kitaba yansıttığı yaklaşım, yazarın sağlık konusuna ilgisi ve hâkimiyeti toplum ortalamasının üzerinde olmakla birlikte, sağlık alanının dışından bir kişi olduğu izlenimini vermektedir. Bu saptamanın eczacılık eğitimi almış olmakla birlikte fiilen eczacılık yapmış olmayan Cemal Artüz için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla kitap bir dönemin sağlık ve sağlığı koruma anlayışının tıbbı özgü içeriğinden çok topluma mal olmuş halini yansıtmaktadır. Kitabın ve yazarın bu özellikleri bakımından makalemiz tıbbın bilimsel tarihinden çok toplumsal tarihi hakkındadır. Kaynağı farklı biçimde değerlendirerek söz konusu dönemin ve günümüzün okul sağlığı, dolayısıyla toplum sağlığı anlayışları arasındaki ortak ve ayrı yönleri belirlemeye yönelmek ilginç olma potansiyeli taşımakla birlikte çalışmamız çerçevesinde böyle bir yöneliş gösterilmemiştir.

Resim 1. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın 1929-1930 baskısına ait, kitabın adında imla hatası yapılmış iç kapak sayfası. Resmin alındığı Zehra Edison kütüphanesinde bulunan nüshada bu sayfaya İzmir Kemeraltı Hafız Abdullah Mektepli Kütüphanesi damgası basılmıştır.

OKUL SAĞLIĞI KONUSUNDA GENEL BİLGİLER

Temel eğitim verilen kurumlarda sağlık ve sağlığı koruma konularının gündeme gelişi iki şekilde gerçekleşmektedir. Bu konular bir yandan müfredatta yer aldıkları ölçüde derslerde öğrencilere kuramsal-uygulamalı bilgi olarak aktarılmakta; diğer yandan kalabalık ve karmaşık birer ortam olan okullarda sağlıklı bir çevre oluşturulması ve sürdürülmesi bağlamında yaşama geçirilmektedir. Okul sağlığı, okulda ve çevresinde sağlığı olumsuz olarak etkileyen her türlü etkenin denetimi ile okulda çalışanların ve öğrencilerin sağlıklarının en üst düzeye çıkartılması çalışmalarının tümünü kapsamaktadır.⁷

Türkiye'de okul sağlığı hizmetlerinin devletin yükümlülüğü haline gelmesi 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile olmuş, 1961'de çıkarılan Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'da bu hizmetleri yürütme görevi sağlık ocaklarına verilmiştir.^{8,9} Anılan ikinci yasaya dayalı olarak hazırlanan 1961 yılına ait 154 sayılı yönergenin 73. maddesinde bu hizmetlerle ilgili ilkeler belirlenmiştir.^{7,10} Mili Eğitim Bakanlığı'nın okul sağlığı hizmetlerinde devreye girmesi ise 1983

yılından itibaren gerçekleşmiştir.⁹ Bu çerçeve de söz konusu hizmetler, il ve ilçelerde Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı sağlık eğitim merkezleri, köylerde ve küçük yerleşim merkezlerinde ise sağlık ocakları tarafından üstlenilmiştir.¹⁰ Yakın geçmişte Sosyal Sigortalar Kurumu sağlık birimlerinin ve kurum hekimliklerinin Sağlık Bakanlığı bünyesine alınması ile sağlık eğitim merkezleri ortadan kalkmış, okul sağlığı hizmetleri yeniden sadece sağlık ocaklarının görevi haline gelmiştir.¹¹ Bu gelişmenin hemen ardından birinci basamak sağlık hizmetlerinin sunumunda sağlık ocaklarını değil aile hekimliği ve toplum sağlığı merkezlerini esas alan düzene geçilmesiyle de bu hizmetleri sunma görevi toplum sağlığı merkezlerinin olmuştur.^{12,13}

Halen okul sağlığını geliştirmeye yönelik olarak Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları bir dizi ortak çalışma yürütmektedir. Okul Sağlığı Hizmetleri İşbirliği Protokolü iki bakanlık arasında 2006 yılında imzalanmış ve tarafların söz konusu hizmetler bağlamındaki işbölümüne netlik kazandırmıştır.^{13,14} İlk olarak aynı yıl imzalanıp 2010 yılında da süresi uzatılmış olan Beyaz Bayrak İşbirliği Protokolü ise belirli sağlık standartlarını sağlayan okulların ödüllendirilmesi yoluyla okul sağlığı çalışmalarını teşvik etme esprisini taşımaktadır.¹⁵ İki bakanlığın yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü'nün de partner olduğu Avrupa'da Sağlığı Geliştiren Okullar Ağı Projesi de bu noktada anılmaya değer bir çalışmadır.^{13,16}

Okul sağlığı pratik boyutunun yanı sıra teorik çalışmalara da konu edilmekte, çeşitli boyutları hakkında araştırmalar yapılmasından öte bu konuda çalışma grupları oluşturulmakta, bilimsel toplantılar düzenlenmektedir.^{17,18,19} Uygulama ve kuramsal boyut arasında köprü oluşturan okul sağlığı temel bilgi kitaplarının Türk eğitim ve tıp literatürlerinde muhtelif örnekleri yer almakta, bunların görece eski olanlarında "okul sağlığı" yerine "mektep hıfzıssıhhası" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. İstanbul Erkek Öğretmen Okulu, Fen Bilgisi Öğretmeni M. Cemal tarafından kaleme alınan Yeni Mektep Hıfzıssıhhası bu kitaplardan biridir.

YENİ MEKTEP HIFZISSIHHASI'NIN İÇERİĞİ

Yeni Mektep Hıfzıssıhhası ilk ikisi uzun sonuncusu kısa üç ana bölümden ve toplam 204 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ayrıntılı bölümlendirme şeması Tablo 1'de, sistematıği kavramayı kolaylaştırmak üzere numaralandırılmış, metinde olmayan bir alt başlık köşeli parantez içinde eklenmiş ve eski sözcüklerin günümüzdeki karşılıkları parantez içinde verilmiş halde, yer almaktadır.

Okul sağlığı konusunun biri çevre diğer i insan ile ilgili iki ana boyutu vardır. M. Cemal kitabının bölümlendirmesini yaparken bu düşünce doğrultusunda mektep hıfzıssıhhası bilgilerini okul ve öğrenci olmak üzere iki ana başlık altında aktarmıştır. Bu ikisine göre kısa tuttuğu üçüncü ana bölümde ise konuyla ilgili mevzuat metinlerine yer vermiştir. Kitapta sözlü anlatımı destekleyen "şekil" olarak kodlanmış ve numaralanmış 26 çizim ile 13 fotoğraf yer almaktadır. Bunların yanı sıra büyüklü-küçüklü ve kimi çerçeve içine alınmış kimi metne yedirilmiş 25 de tablo vardır.

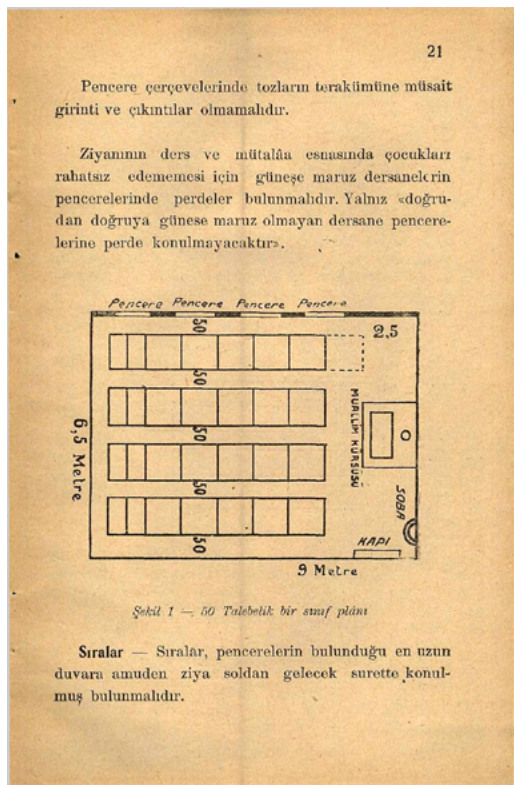
M. Cemal kitabın başında yer alan "Başlangıç" başlıklı tek sayfalık önsözünde, önce genel olarak hıfzıssıhha ile çocuk ve eğitim konularına kısa kısa değinmektedir. Önsözün sonunda ise bu konuları birleştirerek mektep hıfzıssıhhasının vazifesini ve gayesini "mektepte çocuğun bedeni, fikri ve ahlaki inkişafını en müsait şerait dahilinde temin etmek, buna mani olan sebepleri araştırmak, mahzurları izale veya tenkis etmek" şeklinde tanımlamaktadır.

Tablo 1. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın Bölümleri

Bölüm	Başlık	Sayfa
(1)	Birinci Kısım: Mektep	6
(1.1)	Mektep Binası	8
(1.2)	Sınıf	15
(1.3)	Mektebin Dahili Taksimatı ve Müştemilatı (eklentileri)	27
(1.3.1)	Nehari (yatılı olmayan) Mektepler	27
(1.3.2)	Yatı Mektepleri	48
(1.4)	Mektep Eşyası	53
(1.5)	Mektep Kitap ve Defterleri	76
(1.6)	Mekteplerin Tenviri (aydınlatması)	81
(1.7)	Teshin (ısıtma)	92
(1.8)	Havalandırma	98
(1.9)	Tathirat (temizlik)	105
(2)	İkinci Kısım: Mektepli	115
(2.1)	Çocukta Bedeni Nema (büyüme-gelişme)	116
(2.1.1)	[Büyüme Gelişme Hakkında Genel Bilgiler]	116
(2.1.2)	Bedeni Nema Üzerine Tesir Eden Amiller (etkenler)	125
(2.2)	Maddi Hıfzıssıhha	129
(2.2.1)	Bedenin Hıfzı Sıhhati, Ferdi Nezafet (kişisel bakım) ve Taharet (temizlik)	129
(2.2.2)	Melbusat (giysiler)	131
(2.2.3)	Gıda	133
(2.2.4)	Uyku	138
(2.3)	Mekteplerde Vücut Muayenesi	141
(2.3.1)	Beden Mesahası (ölçüleri)	144
(2.3.1.1)	Umumi Nema Hakkında Fikir Veren Ölçüler	144
(2.3.1.2)	Hayatiyet (canlılık) Kabiliyeti ve Teneffüs (solunum) Siasını (genişliğini) Bildiren Ölçüler	147
(2.3.1.3)	Adali İnkişafı Ölçmeye Yarayan Aletler	150
(2.3.2)	Girizi (hayati fonksiyonlarla ilgili) ve Marazi (hastalıkla ilgili) Tetkikler	153
(2.3.2.1)	İskelet Muayeneleri ve Tagayyüratı (başkalaşmaları-bozulmaları)	154
(2.3.2.2)	Göz Muayenesi ve Miyopluk	159
(2.3.2.3)	Kulak Muayenesi	165
(2.3.3)	Sıhhat Cüzdanı	167
(2.4)	Dimağın (beynin) Hıfzıssıhhati (sağlığını koruma)	174
(2.4.1)	Zihni Mesai	174
(2.4.2)	Günün Muhtelif Saatlerindeki Zihni Sayın (çalışmanın) Kıymeti	178
(2.4.2.1)	Mesai ve İstirahat Zamanlarının Taksimi	179
(2.4.2.2)	Uzun ve Kısa Ders Saatleri	183
(2.4.2.3)	Haftalık Ders Cetvelinin Tanzimi	184
(2.4.3)	Zihin Yorgunluğu	186
(2.4.4)	Tatil Seyahatleri, Tatil Kolonileri	188
(3)	Mekteplere Ait Sıhhi Nizamname (tüzük) ve Talimatnameler (yönetmelikler)	193

İlk ana bölüm olan “Mektep”in ilk alt bölümü “Mektep Binası”nda hem yapının inşa edileceği yerin-arsanın hem de okulun cephesinin-duvarlarının-döşemelerinin özelliklerinden bahsedilmekte, kat sayısına ve okulun içme ve kullanma sularının niteliklerine değinilmektedir. “Sınıf” başlıklı ikinci alt bölümde ise sınıftaki öğrenci sayısı, her öğrenci için gerekli olan hava miktarı ve buna bağlı olarak kişi başına düşmesi gereken alan, sınıfın boyutları ve aydınlanması, pencerelerin konumu ve özellikleri, sıraların ve öğretmen kürsüsünün yerleşimi, yazı tahtasının özellikleri, sınıfın zemininin-duvarlarının-tavanının-kapısının özellikleri ele alınmaktadır (Resim 2).

Üçüncü alt bölüm olan “Mektebin Dahili Taksimatı ve Müştemilatı”nda binanın bölümleri ve ekleri hakkındaki bilgiler, gündüzlü ve yatılı okullar arasındaki farklara işaret edilerek verilmektedir. Dış kapının, girişin, koridorların, merdivenlerin özellikleri ve vestiyer bulunduranın önemi gündüzlü okullar bağlamında ilk olarak değinilen hususlardır. Bu okullarda bulunması gereken bölümler arasında veli bekleme salonu, müdür ve öğretmen odaları gibi eğitimle ilgili olanların yanı sıra doktor odası, muayene odası ve hasta çocuk tecrit odası gibi tıbbi mekânlar da sayılmaktadır. Nitelikleri hakkında bilgi verilen diğer mekânlar, müze, müsamer salonu, kötü hava şartları için kapalı bir teneffüs alanı, beden eğitimi salonu, resim sınıfı, el işleri, dikiş ve nakış salonu ve başöğretmen odasıdır. Avluların ve bahçelerin özellikleri, tuvaletlerin yerleşimi ve yapıları, musluk, banyo ve duş alanlarının özellikleri de ele alınan konular arasındadır. Yatılı okullar konusunda gündüzlü okullar için belirtilenlere ek olarak yatakhanelerin, yemekhanenin, mutfağın, okul bünyesindeki hastanenin ve hamamın yapısal-işlevsel özellikleri üzerinde durulmaktadır (Resim 3, 4).

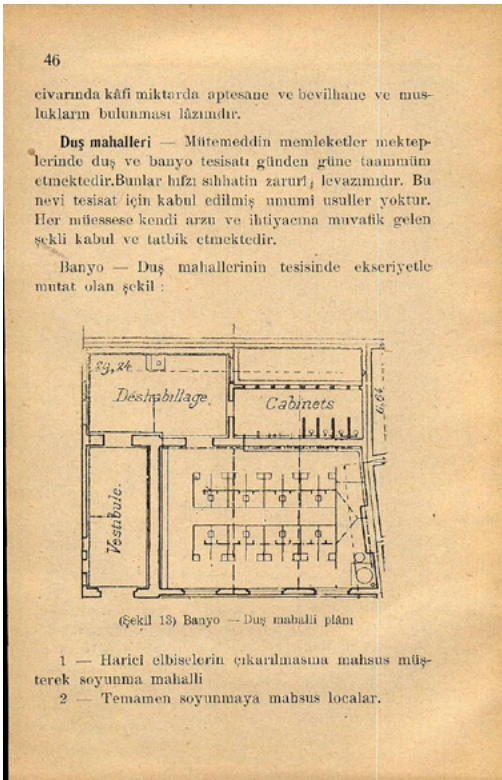
Resim 2. Yeni Mektep Hıfzısıhhası'nın, “Sınıf” bölümünde yer alan, 50 öğrencilik sınıf planının bulunduğu 21. sayfası.

Resim 3. Yeni Mektep Hıfzısıhhası'nın İstanbul Kız Öğretmen Okulu ana girişinin fotoğrafının yer aldığı 28. sayfası. Kitapta “Mektebin Dahili Taksimatı ve Müştemilatı” bölümünde bunun yanında aynı binaya ait olduğu belirtilen iki fotoğraf daha bulunmaktadır.

Dördüncü alt bölüm olan “Mektep Eşyası” kapsamında sıraların özellikleri ve onların çocuk sağlığına yönelik etkileri ele alınırken uygunsuz sıra nedeniyle çocuklarda gelişebilecek postür bozukluklarına ve fizyolojik sorunlara değinilmekte, çocukların boyuna göre sıra bulunmasının önemi vurgulanmaktadır. Bunların yanı sıra sıraların kontrolüne yönelik olarak masa ve sandalye boyutlarını ölçme teknikleri anlatılmakta, tek kişilik sıraların avantajlarına dikkat çekilmekte, farklı sıra şekilleri hakkında bilgi verilmektedir. Anaokulları için önerilen, hem oturmaya hem de uyumaya elverişli şezlong bu alt bölümdeki ilginç bir detaydır (Resim 5).

“Mektep Kitap ve Defterleri” başlıklı beşinci ve “Mekteplerin Tenvirî” başlıklı altıncı alt bölümlerin ortak teması göz sağlığıdır. Bunların ilkinde, kağıt özellikleri ve yazı yazarken öğrencinin sıradaki doğru oturuş şeklinin önemine değinmenin yanı sıra kötü basılmış kitapların göz sağlığına etkileri ele alınmakta, okul kitaplarında yer alan harflerin puntoları ve okumanın fizyolojisi hakkında bilgi verilmektedir. Okulların aydınlanması bağlamında ise doğal ve yapay ışık kaynakları ile bunların göz sağlığı üzerine etkileri incelenmektedir. Doğal aydınlatma kısmında çift taraflı ve tek taraflı aydınlatma üzerinde durulmakta, yapay aydınlatma kısmında ise petrol, havagazı ve elektrik ile aydınlatma konuları işlenmekte, ışığın dağıtılmasından söz edilmekte ve bir lamba tertibatı örneği verilmektedir.

Resim 4. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın, “Mektebin Dahili Taksimatı ve Müstemilatı” bölümünde yer alan, banyo-duş yeri planının bulunduğu 46. sayfası. Plan üzerindeki yazılar alındığı kaynaktaki haliyle Fransızca bırakılmış, Türkçeye çevrilmemiştir.

Resim 5. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın, “Mektep Eşyası” bölümünde yer alan, makale metnimizde değinilen, yatak olarak da kullanılabilen anaokulu sırası modeline ait çizimin bulunduğu 75. sayfası.

Yedinci alt bölüm olan “Teshin”de sınıflar için en uygun sıcaklık dereceleri belirtilip ısıtma araçları olarak soba ve kaloriferler tanıtılmakta; sekizinci alt bölüm olan “Havalandırma”da ise sınıfta oluşan karbondioksit miktarından ve bunun ölçümünden, doğal ve yapay havalandırma şekillerinden, yapay havalandırma araçlarından bahsedilmektedir. İlk ana bölümün son alt bölümü olan “Tathirat” süpürme ve silme işlemleri, günlük-haftalık-dönemlik temizlikler, okulda ortaya çıkması muhtemel salgın hastalıklara karşı yapılabilecek dezenfeksiyon işlemleri hakkındadır.

“Mektepli” başlıklı ikinci ana bölümün dört alt bölümü, ilk ana bölümünkilerden farklı olarak alt-alt bölümlere ayrılmış karmaşık bir yapı arz etmektedir. Söz konusu dört alt bölümün ilki olan “Çocukta Bedeni Nema”da ağırlıklı olarak büyümede boy ve ağırlık artışı üzerinde durulmakta, bu konu yabancı kaynaklardan alınan örnek cetveller eşliğinde sunulmaktadır. Ayrıca baş çevresi, baş-vücut oranı, diş gelişimi, göğüs kafesi çevre ölçümü, beyin gelişimi ve büyüme-gelişme üzerinde etkili faktörler gibi çeşitli konularda da kısa bilgiler aktarılmaktadır (Resim 6).

123

aşağı kısmı ilk seneden itibaren fazlaca büyür ve üst kısmı hayli tecavüz eder.

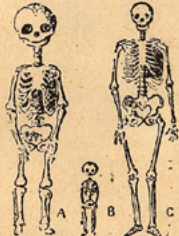
(Dafner) de vücudün üst kısmile, alt kısmının nemalarını tetkik etmiştir. Mumaileyhin tertip ettiği cetveli dahi ilâveten dercediyoruz :

«Dafner»

yaş	Tamam boy santimetre	Üst kısım santimetre	Alt kısım santimetre
yeni doğmuş	50,6	27,6	23,0
3 yaşında	91,0	44,0	47,0
5 »	106,0	46,5	59,5
8 »	137,01	55,5	71,5
10 »	137,0	58,0	79,0
11 »	142,0	60,0	82,0
12 »	148,0	61,0	87,0
13 »	154,0	63,0	91,0
14 »	161,0	65,0	96,0
22 »	196,5	66,7	99,8

Baş. — Doğum zamanında yetişkin bir adamın başının nisfı kadardır. Arzani olmaktan ziyade tıllanı bir halde büyür. Tevellütte göz çukurları hisasında baş 335 milimetre iken 19 yaşında 564 milimetre olur.

İskelet. — Şekildeki iskeletlerin mukayyesinin den anlaşılacağı veçihle yeni doğan çocukta baş vücudün üçte biri derece-sinde iken yetişkin bir adamda altında birî büyüklüğün -dedir.»

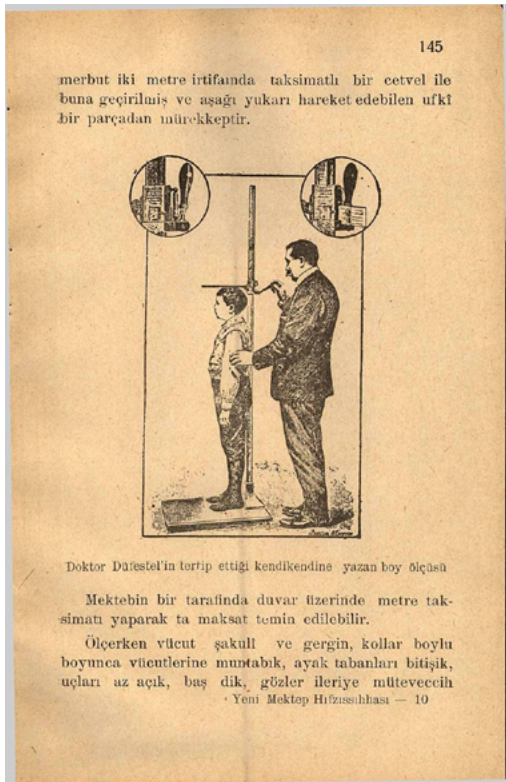
Resim 6. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın, “Çocukta Bedeni Nema” bölümünde yer alan, çocuk ve yetişkin iskeletleri çiziminin bulunduğu 123. sayfası. Bu ve aynı bölümdeki vücut kısımlarının yetişkinde ve çocukta farklı oranlarda olduğunu gösteren bir diğer çizim, İbrahim Alaettin Gövsa'nın metnimizde referans verilen makalesinde de kullanılmıştır. Sayfada ayrıca yaşa göre alt ve üst beden boylarının değişimini gösteren bir tablo yer almakta, tablonun alındığı kaynak belirtilmemekle birlikte onu hazırlayan otörün ismi iki farklı imla ile verilmektedir.

İkinci alt bölüm olan “Maddi Hıfzıssıhha”da ilk olarak sağlığın korunması, kişisel bakım ve temizlik üzerinde durulmakta, daha sonraki alt-alt bölümlerde giysiler, gıdalar ve uyku ele alınmaktadır. Alt-alt bölümlere dağılmış olan konular arasında, öğretmenlerin öğrencilerin temizliğiyle ilgili görevleri, dönemin ilköğretim kıyafet talimatnamesinden aktarılan kısım, yabancı kaynaklardan alınmış örnek kalori cetvelleri ve öğün listeleri, Maarif Vekaleti'nin öğrencilerin beslenmesi hakkındaki idari düzenlemeleri, yatakların ve yastıkların özellikleri, çocukların yaşlarına göre yatmaları-kalkmaları gereken saatler dikkati çekmektedir.

Üçüncü alt bölüm olan “Mekteplerde Vücut Muayenesi”nin başında bedenin ve zihnin gelişimleri ve rahatsızlıkları arasındaki ilişkilere dikkat çekilmekte, böylelikle muayenenin önemi vurgulanmaktadır. Okul hekimliğinin ayrı bir ihtisas alanı olduğu, vücut muayenesinin okul hekimi tarafından yapılması gerektiği, onun olmadığı durumlarda bu görevin teşhis ve tedavi konusunda karar vermemek koşuluyla öğretmen tarafından yerine getirilebileceği belirtilmektedir. Okul çocuklarının muayenesi, gelişimi anlamaya yarayan beden ölçümleri, fizyolojik ve hastalığa ait tetkikler, ruhi tetkikler olmak üzere üçe ayrılmakta, bunlardan ilk ikisi ayrıntılı olarak anlatılırken “ruhiyat ve terbiye” derslerinin konusu olan ruhi tetkikler konusuna girilmemektedir (Resim 7).

Beden gelişiminin değerlendirilmesi bağlamında antropolojik ölçümlerin yanı sıra solunumun fonksiyonlarının spirometrik, kas gücünün dinamometrik olarak belirlenmesi üzerinde uzun ve ayrıntılı olarak durulmakta, muhtelif yabancı referansların yanı sıra Selim Sırrı Tarcan'ın Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı kitabına birkaç kez atıf yapılmaktadır. Ölçüm teknikleriyle ilgili bilgilendirmelerden sonra ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesi de ele alınmaktadır. Fizyolojik ve hastalığa ait tetkikler bağlamında bunları yapmanın hekimin görevi olduğu hatırlatılmakta, konunun öğretmenlerin bilmesi gereken boyutu olan iskelet sistemi, göz ve kulak sorunlarının anlatılması ile yetinilmektedir. Bu alt bölümde son olarak tüm ölçümlerin kaydedilmesi ve saklanması için kullanılacak "sıhhat cüzdanı" tanıtılmaktadır.

İkinci bölümün dördüncü ve son alt bölümü olan "Dimağın Hıfzıssıhhati"nda işlenen temel konular zihni mesai, mesai saatleri ve zihin yorgunluğudur. Zihni mesai bağlamında zihnin bir yandan eğitimle diğer yandan vücut fonksiyonlarıyla bağlantılarından; mesai saatleri bağlamında genel olarak eğitim ve özel olarak ders düzeninin yaşa göre değişen zihinsel yapıya uygun biçimde kurulması gerektiğinden; zihin yorgunluğu bağlamında ise bu yorgunluğun yaşlara, günün saatlerine, derslere göre gösterdiği değişikliklerden ve basit yorgunluk ile sürmenaj arasındaki farktan bahsedilmektedir. Bu alt bölümün sonunda tatil konusu işlenmekte, tatilin önemine ve olumlu etkilerine değinilmektedir.

Resim 7. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın, "Mekteplerde Vücut Muayenesi" bölümünde, 145. sayfada yer alan, boy ölçme aletine ait çizim. Kitabından kaynak gösterme yapılmaksızın yararlanılmış olduğu anlaşılan Dr Dufestel, bu sayfada söz konusu aletin tasarımcısı olarak anılmaktadır.

Kitabın sonunda üçüncü ve kısa bir ana bölüm olarak "Mekteplere Ait Sıhhi Nizamname ve Talimatnameler" başlığı altında verilen ekler yer almaktadır. Üç ekin ikisi dönemin okul sağlığıyla ilgili mevzuat metinlerinden "Bilumum Mekteplerde Sari Hastalıkların Tevessü ve İntişarının Men'i Hakkında Nizamname" ile "Hıfzıssıhha Talimatnamesi", üçüncüsü ise farklı besin maddelerinin içeriğini ve kalori değerini gösteren bir cetveldir.

Eklerden sonraki son sayfalarda kısa bir düzeltme cetveli ile bölüm başlıklarını ve bunların yer aldığı sayfaları gösteren bir fihrist bulunmaktadır. Fihristte başlıklar ana-alt başlık olma ayrımı yapılmaksızın numaralanmış, bu ayrım farklı punto ve karakter kullanımıyla belirtilmiştir (Resim 8). Kitabın en sonundaki dört sayfaya, Kanaat Kütüphanesi'nin öğretmen eğitimi ve diğer konularla ilgili bazı kitaplarının tanıtımları yerleştirilmiştir.

YENİ MEKTEP HIFZISSİHHASI HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

Yeni Mektep Hıfzıssıhhası, Türkiye’de toplumun hızla yeni bir yapıya kavuşturulması ve eğitimin bunu sağlamada temel araç olarak kullanılması anlayışının ve çabasının geçerli olduğu erken cumhuriyet döneminde yazılmış bir kitaptır. Söz konusu anlayış ve çaba çerçevesinde, mesleklerini başarıyla icra etmelerinin ötesinde ağır bir toplumsal sorumluluğu üstlenmeleri beklenen öğretmenlerin, birçok konuda donanımlı ve yetkin olacak şekilde yetiştirilmesi özellikle önem kazanmaktadır. Öğretmen adayları için hazırlanmış bir ders kitabı olan Yeni Mektep Hıfzıssıhhası, böyle yüksek bir beklentiyi karşılamaya yönelik olarak, kapsamlı ve ayrıntılı bir yapıya sahiptir.

Yazıldığı çağda öjenizmin ve antropometrinin güncel oluşunun yansımaları, kitabın genel yapısında ve satır aralarında fark edilmektedir. Kitabın dış kapağındaki dizgi hatası ve metnindeki kimi imla sorunları büyük olasılıkla yeniden basılmasına yol açan alfabe değişikliğine uyum sağlamakta çekilen zorluktan kaynaklanmaktadır. Yayın tarihinin Soyadı Kanunu’nun öncesinde oluşu ise yazarın kimliği konusunda tereddüt uyandırmaktadır. Kullanılan Türkçe bugünkünden hayli farklı olmakla birlikte, üzerinde ayrıntılı olarak düşünüldüğü anlaşılan konuları açıkça ifade etmeye yönelik kaygı metin boyunca kendini kuvvetle hissettirmektedir. Görsel materyal çokluğu Yeni Mektep Hıfzıssıhhası’nın ilk bakışta dikkati çeken bir özelliğidir. Dönemin erişilebilen okul sağlığı kitapları gözden geçirildiğinde bunun ona özgü olmayıp türün karakteristik bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁻²³

M. Cemal görsel materyal kullanımında olduğu gibi kitapta yer alan bölümleri ve bunların düzenini belirlerken de konuyla ilgili batı literatürünün yaklaşımını benimsemiştir. Çok sayıda konuyu başarılı bir bütünleştirme içinde sunduğu kitap boyunca, kimi eser yazmış kimi ise araç veya yöntem geliştirmiş bulunan, büyük kısmı Fransız ya da Alman olan çok sayıda otörü zikretmiştir. Bununla birlikte doğrudan ve ikincil olarak yararlandığı yabancı dildeki kaynaklar hakkında ne genel olarak bilgi vermiş ne de bir kaynakça oluşturmuştur. Öte yandan kullandığı telif ya da tercüme Türkçe altı kaynaktan dördünün takdimini dipnotta, birininkini hem dipnotta hem metin içinde, bir diğersininkini ise sadece metin içinde yapmıştır. Sadece Türkçe kaynaklara atıf yapılmış olmasını, okurun ulaşabileceği varsayılan çalışmaları belirtmeyi yeterli görme anlayışına bağlamak olanaklıdır.

Atıf yapılmış olan Türkçe eğitim ve sağlık literatürü çalışmalarının ilkinde, anaokulu ve ilkokul bahçelerinde oyun kumu bulundurulmasından söz edilmesi bağlamında, dipnotta “Hilmi beyin çocuk bahçesi ve kum havuzları eserine müracaat” önerilmektedir. Künye bilgilerine ulaşamayan söz konusu çalışma büyük olasılıkla Ord Prof Dr İhsan Hilmi Alantar’a (1881-1962) aittir. Çocuk hekimliği ile çocuk bakımı alanlarını bütünleştiren bir anlayışa sahip olan Alantar’ın, her iki alanda telif ve tercüme birçok eseri bulunmaktadır.^{24,25}

Fihrist

Sahife

5. Başlangıç
6. Birinci kısım: mektep
8. Mektep binası
8. Mevki - 9. Sathı - 10. Arsanın kurulması - 11. Mektebin vaziyeti - 13. Duvarlar - 13. Çati - 13. Dişmeler - 13. Kat - 13. Su.
15. Sınıf
16. Bir sınıfta mevcut talebenin adedi - 16. Her talebe için ne kadar hava lâzımı? - 18. Derahanesin şekli - 20. Pencere - 23. Derahanesin düzeni - 24. Duvarlar - 25. Tavân - 25. Kapı.
27. Mektebin dahili taksimatı ve müstamelâtı.
Nehari mektepler
28. Camle kapısı - 29. Mehal - 29. Dehiz - 29. Merdiven - 30. Koridorlar - 31. Paltoluk - 32. İstisrar salonu - 33. Müdir odası - 32. Tabip ve müayene odası - 34. Mües ve misaneme salonu - 34. Kapalı tenefüs mahallî - 34. Bedeni terbiye salonu - 36. Resim derahanesi - 36. Ellikleri diğiz ve nakış salonu - 37. Mârebetin meskeni - 37. Açık tenefüs mahallî (Avla) - 39. Bahçe - 39. Aftesaneler - 43. Tebevül mahalleri - 44. Mustaklar - 46. Dış mahalleri.
Yatı mektepleri
48. Yatakhane - 50. Yemekhane - 51. Mutfak - 52. Hastane - 52. Hamam ve lavabolar.
53. Mektep eşyası
68. Sıralar - 68. Eski mektep eşyasının kusurları - 56. Sıhhi sıralar - 56. Esas vaziyetler - 59. Sıhhi sıralarda fizyolojik esaslar - 60. Sıhhi sıralarda rahle ve peykentin evâsı - 66. Sıraların muhtelif şekilleri - 67. Rahle ve peykessi sabit olanlar - 68. Rahlesi mütharrrik, peykessi sabit olanlar -

Resim 8. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın başında değil sonunda, 202. sayfasında yer alan, "Fihrist" başlığı altında verilmiş içindekiler listesinin başlangıç kısmı.

Atıfta bulunulan yazarlar arasında Türk eğitim tarihinin iki önemli ismi; İbrahim Alaettin (Gövsâ, 1899-1949) ve Selim Sırrı (Tarcan, 1874-1957) da bulunmaktadır. İbrahim Alaettin'in dipnot halinde kaynak gösterilen iki eseri 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında popüler olup üst üste basılan "Çocuk Ruhü" başlıklı kitabı (ilk baskısı Maarif Vekaleti, İstanbul, 1927) ve Maarif Nezareti Darülmuallimin Heyeti Talimiyye tarafından yayımlanan Tedrisat Mecmuası'nda çıkan "Çocukluk Tetkikatı" üst başlıklı dizi makalesinin "Nema-i Beden" başlıklı ikinci bölümüdür.^{26,27} Selim Sırrı'nın metin içinde iki kez zikredilmiş olan eseri ise öğretmen okulları için yazılmış teorik ve pratik beden eğitimi ders kitabı olan "Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim"dir (İstanbul, 1919).²⁸

Kitabın beyin sağlığıyla ilgili bölümünde, dikrotik nabız oluşum mekanizması hakkındaki alternatif bir açıklamanın kaynağı "Fizyoloji: Ahmet İhsan Bey" şeklinde verilmiştir. Bu kaynak soyadına ve kimlik bilgilerine ulaşılamayan Ahmed İhsan'ın çevirisi, 1927 yılında İstanbul'da İkbâl Kitabhanesi yayını olarak Ahmet Kamil Matbaası'nda basılmış "Alman Muallifatından Müktebes Fizyoloji" başlıklı geniş hacimli ve resimli kitaptır.²⁹ Hem metin içinde hem de dipnotta zikredilmiş olan kaynak da çeviri olup "Alman kız terbiye yurtları müessisi" Dr Lietz'in Maarif Vekaleti Mecmuası'nda yayımlanmış olan "Mektep Hayatı" başlıklı makalesidir.³⁰ Makaleyi Türkçe'ye çevirenin Türk eğitim tarihinin önemli simalarından İsmail Hakkı Tonguç (1893-1960) olması muhtemeldir.³¹

Ankara Darülmuallimini'nde hıfzıssıhha dersleri veren Dr Celal Apti (Çelebioğlu) tarafından kaleme alınmış olan Muhtasar Mektep Hıfzıssıhhası (son baskısında Mektep Hıfzıssıhhası), Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'ndan kısa bir süre önce yayımlanmış ve onun başlığında "yeni" ibaresinin yer almasına neden olmuş bir öğretmen eğitimi kitabıdır.^{20,32,33} Dönemin eğitim bakanlığı tarafından öğretmen okullarında kullanılmaya uygun bulunmuş olma ve önce eski sonra yeni harflerle basılma iki kitabın ortak özellikleridir. (Muhtasar) Mektep Hıfzıssıhhası'nın ilk basımı 1925'de, genişletilmiş ikinci basımı 1926'da, ikincinin aynısı olarak üçüncü basımı 1928'de, yeni harflerle ve başlığındaki "muhtasar" ibaresi kaldırılmış olarak dördüncü basımı ise 1929'da yapılmıştır.^{20,34}

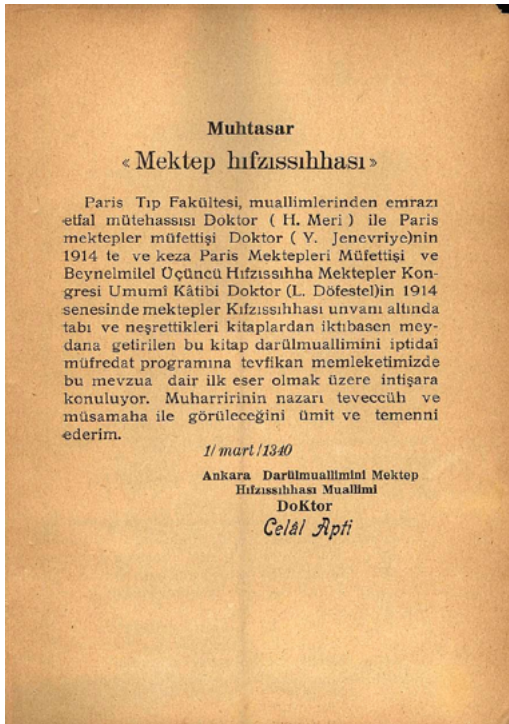
Celal Apti'nin meslekten bir eğitimci veya bir ders kitabı yazarı değil tıp uygulamalarının içinden gelen bir hekim olduğu, hem üslubunda hem de eserinin içeriğini belirlemede açık biçimde kendini hissettirmektedir. Üslup bağlamında yer yer ilk müdahaleler hakkında direktifler vermesi ve sağlık sorunlarının hekime intikal sonrası safahatını anlatmaması dikkat çekicidir. Kitabın içeriğini belirleme ve düzenleme bağlamında ise öznel-seçici bir yaklaşım benimsemiş, sadece öğrenci sağlığı açısından önemli ve öğretmenler için gerekli bulunduğu konuları ele alıp bunları bağlantılandırma ve kümelenendirme konusunda fazla özenli olmadan bir araya getirmiştir. M. Cemal'in kitabındaki konuları sistematize etmekteki başarısında, kaynaklara bağlılık göstermenin yanı sıra, Celal Apti'nin yaklaşımını inceleme ve eleştirme şansı bulmuş olmasının rol oynadığı düşünülebilir.

Celal Apti kitabının ilk baskının sonraki baskılara da aktarılmış olan önsözünde yararlandığı iki temel kaynağı ve bunların yazarlarını takdim etmiş ancak daha sonra ilerleyen metin boyunca dile getirdiği bilgilerin-görüşlerin kendisine mi ait yoksa kaynaklarından mı alıntı olduğunu belirtmemiştir (*Resim 9*). Her ikisi de 1914'de yayımlanmış ve her ikisinin de başlığı "Mektep Hıfzıssıhhası (Hygiène Scolaire)" olan bu kaynak kitaplardan ilki "Hıfzıssıhha Tetkikatı (Traité d'Hygiène)" üst başlıklı büyük çaplı bir eserin altıncı cildir ve yazarları Henry Méry ve Joseph Génévrier'dir (*Resim 10*).³⁵⁻³⁷ Louis Dufestel tarafından yazılan ikinci kitap ise genel başlığı "Bilimsel Ansiklopedi (Encyclopédie Scientifique)" olan bir dizi çerçevesinde

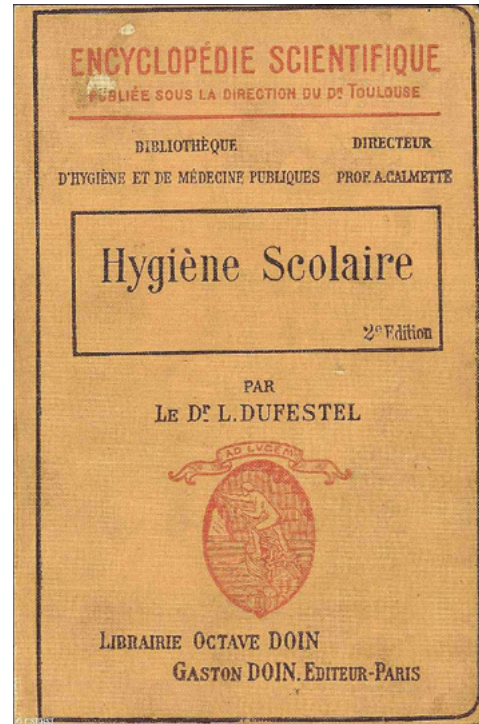
yayımlanmıştır (ilk baskısı 1909, üçüncü baskısı 1933).^{23,38} Paris'te farklı yayınevleri (sırayla Baillièrè et Fils ve Octave Doin et Fils) tarafından basılmış olan bu kitapların ilkinin 808 ya da 810, ikincisinin 453 sayfa olması ve ilkinde 359, ikincisinde 72 figürün yer alması, Celal Apti'nin 154 sayfa uzunluğunda ve 41 figür içeren kitabını "kısa" olarak nitelemesinin nedenini açıklamaktadır.^{23,35,39}

Hem Dufestel hem de Méry ve Génévrier, dönemlerinin okul sağlığı konusunda önde gelen isimleri olup eser vermenin yanı sıra ulusal ve uluslararası ölçekte bu konuyla ilgili idari ve bilimsel görevler de üstlenmişlerdir.^{20,35,36,40} Celal Apti'nin refere ettiği bu iki kitap, bir yandan yayımlandıkları dönemde dikkat çekmiş, diğer yandan günümüzde yürütülen çalışmalarda ele alınmış önemli eserlerdir.^{35-37,41,42} Zikrettiği otörler arasında Dufestel de yer alan M. Cemal'in söz konusu iki okul sağlığı kitabına erişmiş ve onlardan yararlanmış, özellikle Dufestel'in kitabını ana kaynak olarak değerlendirmiş, olması kuvvetle muhtemeldir. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın ilk ana bölümü olan Mektep'te ayrıntılı bölümlendirme, eksik olan bir alt bölüm hariç, Dufestel'in kitabındakinin aynıdır.^{1,23} İkinci ana bölüm olan Mektepli'de ise bir yandan daha fazla alt bölümün eksik olması, diğer yandan öğrencilerin muayene edilmesiyle ilgili yerlerde Dufestel'in ayrı bir ana bölümde ele aldığı okul hastalıklarına değinilmesi söz konusudur.^{1,23}

M. Cemal'in Dufestel'in kitabından büyük ölçüde yararlandığını belirtmeye gerek görmemesi bugünün kaynak gösterme anlayışı çerçevesinde kabul edilemez olmakla birlikte Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nın yayımlandığı dönemde yaygın biçimde benimsenen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım kitap yazmanın "telif etme" ve "tercüme etme" gibi iki ana şekli olduğu, müellif olmak kadar mütercim olmanın da eser sahibi sayılma hakkını sağladığı kabulüne dayanmaktadır.

Resim 9. Celal Apti'nin (Muhtasar) Mektep Hıfzıssıhhası kitabının 1929 baskısına aktarılmış olan ilk baskı önsözü.

Resim 10. Louis Dufestel'in M. Cemal ve Celal Apti tarafından kaynak olarak kullanılan ve makalemizin kaynakları arasında da yer alan Okul Sağlığı kitabının 1914 baskısına ait kapak sayfası.

Okul sağlığı kitapları yönünden verimli bir dönem olan XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk on yıllarında yazılmış ve bu çalışma çerçevesinde gözden geçirilmiş olan altı eserin ana bölüm başlıkları Tablo 2’de yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi bu kitaplarda okul ve öğrenci hakkında iki geniş ana bölüme yer verilmesi yaygın bir yaklaşımdır. Ana başlıklar düzeyinde fark edilen yapısal benzerlikler alt başlıklara gidildikçe belirgin biçimde artmaktadır. Kitaplar arasında içerik farkından çok düzenleme farkı bulunduğunu söylemek olanaklıdır.

Tablo 2. Altı Okul Sağlığı Kitabının Ana Bölüm Başlıkları^{1,20-23,35}

Riant 1874	Shaw 1901	Dufestel 1909	Méry-Genévrier 1914	Celal Apti 1925	M. Cemal 1928-29
1. Okul Binası ve Eşyaları	1. Sınıf	1. Okul	1. Okul	1. Mektep Binaları ve Levazımı	1. Mektep
2. Öğrenci	2. Okul Binaları	2. Öğrenci	2. Öğrenci	2. Mektebin Fenni ve Sıhhi İhtiyacı	2. Mektepli
3. Okulların Sıhhi ve Tıbbi Teftişi	3. Okul Bahçeleri	3. Okul Hastalıkları	3. Öğrenci Kategorileri	3. Kabili İntikal Mektep Hastalıkları	3. Mekteplere Ait Sıhhi Nizamname ve Talimatnameler
	4. Isıtma ve Havalandırma	4. Okulla İlgili Koruyucu Çalışmalar	4. Öğretmenler	4. Alelumum Kazalar ve Kazazedelere İmdat	
	5. Sıhhi Tesisat	5. Okulların Tıbbi Teftişi	5. Tıbbi Teftiş ve Sağlık Karnesi		
	6. Okul Banyoları				
	7. Okul Mobilyaları				
	8. Postür ve Fiziksel Egzersiz				
	9. Görme ve Duyma				
	10. El Yazısı				
	11. Sağlıklı Zihinsel Çalışma İçin Elverişli Koşullar				
	12. Okulla İlgili Hastalıklar				

M. Cemal’in kitabı dönemindeki yerli ve yabancı emsal eserlerle karşılaştırıldığında, içeriğinin belirlenmesi ve düzenlenmesi, anlatımının görsel öğelerle desteklenmesi gibi yönlerden geçerli anlayışa uygun ve onun gereklerini yerine getirmiş olduğu görülmektedir. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası’nı bugünün okul sağlığı kitaplarıyla karşılaştırmanın ise anlamlı çıkarımlar yapma potansiyeline sahip olduğunu söylemek zordur. Günümüzde okul sağlığı hakkındaki bilimsel çalışmalar, tıbbın bir uzmanlık dalı olan halk sağlığı disiplininin etkinlikleri olarak yürütülmekte; bu konudaki pratik düzenlemeler ise sağlık ve eğitim bürokrasilerinin entegre çalışmaları ile gerçekleşmektedir. Bunu bir anlamda M. Cemal’in okul sağlığının bir tıbbi ihtisas alanı olması gerektiği şeklindeki görüşünün yaşama geçmesi olarak değerlendirmek olanaklıdır.

Tüm meslek mensuplarının sayıca artmış ve meslek alanları arasındaki sınırların belirginleşmiş olması çerçevesinde, halen öğretmenlerin sağlık hizmeti niteliği taşıyan görevler üstlenmeleri de bu konuda kapsamlı eğitim almaları da söz konusu değildir. Dolayısıyla çağdaş okul sağlığı literatürü M. Cemal’in ve Celal Apti’nin kitaplarının eşdeğerlerini içermemekte; birinci basamak sağlık hizmetinin bir parçası olarak okullarla-öğrencilerle ilgili yapılması gerekenler hakkında sağlık profesyonellerine temel veya güncel bilgi aktaran metinlerden oluşmaktadır.^{43,44} Bu yeni okul sağlığı kitaplarının atf yapmadığı bir dönemin mektep hıfzıssıhhası kitapları ancak tıp tarihi ve eğitim tarihi çalışmaları bağlamında gündeme gelmektedir.^{32,45}

Bir yandan bilimsel-teknolojik, diğer yandan sosyal-kültürel gelişim, günümüzde pek çok konunun 1920'lerdekinden farklı çerçevelerde ele alınmasına, farklı boyutlarda değerlendirilmesine yol açmıştır. Sözelimi M. Cemal'in çağdaşları gibi iskelet sisteminin gelişimi ve sorunları ile bağlantılar kurarak uzun uzun üzerinde durduğu okul sıraları konusu, tıp ve eğitim disiplinlerinin ilgi alanından çıkıp ergonomiye mal olmuştur. Ülkemiz ölçeğinde Türk Standartları Enstitüsü hem bu konuyla hem de çevre sağlığı, ilköğretim okullarının fiziki yerleşimi, yazı tahtalarının nitelikleri gibi farklı birçok konuyla ilgili standartları oluşturmakta ve Milli Eğitim Bakanlığı da bunlara uyulmasını sağlamaktadır.⁴⁶

SON SÖZ

Okul sağlığı toplum sağlığının önemli bir parçası, tıbbi ve toplumsal kaygıları buluşturan dikkate değer bir medikososyal konudur. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de bu konu üzerinde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu kuramsal çalışmaların bir örneği olan M. Cemal'in Yeni Mektep Hıfzıssıhhası kitabı, özel olarak okul sağlığı tarihçesinden ve genel olarak da tıbbın sosyal tarihinden bir yapraktır. Bir eğitimcinin gözünden kendi alanının tıbbi boyutuyla ilgili temel bilgilerin aktarıldığı bu kitap, yakın tarihimizde sağlık algısı ve sağlığa bakış konusuna pencere açmanın yanı sıra dildeki ve özellikle sağlık terminolojisindeki çarpıcı değişimi de gözler önüne sermektedir. Kitapta sağlığın ve sağlığı korumanın geniş açılı bir bakışla gözden geçirilerek bunların farklı yönlerine-boyutlarına değinilmesi; özellikle okul konulu ilk ana bölümde çevre-sağlık ilişkisinin ayrıntılı şekilde ele alınması dikkate değerdir. Makalemizde ana hatlarıyla tanıttımı yapılmış olan Yeni Mektep Hıfzıssıhhası'nı bu çeşitlilik içinden seçilen, diyetetik ya da egzersiz ya da çevre temizliği gibi, belirli bir konuya odaklanarak okuma ve o konudaki güncel bilgilerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapma yoluyla ilginç çalışmalar üretmek olanaklıdır. Kuşkusuz bu olanak aynı anlayışla yazılmış diğer eski okul sağlığı kitapları için de söz konusudur.

BİLGİ: Bu makale Mersin'de 11-14 Mayıs 2011'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde poster bildiri olarak sunulan "Mektep Hıfzıssıhhası" başlıklı çalışmanın genişletilmiş halidir.

KAYNAKLAR

1. Cemal M. Yeni Mektep Hıfzıssıhhası. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1929-1930.
2. (Talat Öncü Kütüphanesi, Yeni Mektep Hıfzıssıhhası 1928-1929 baskısı künye bilgileri). Erişim: (<http://www.oncu.com/tallib/aramaindex.htm>).
3. (Yeni Mektep Hıfzıssıhhası 1928-1929 baskısı satış ilanı). Erişim: (<http://urun.gittigidiyor.com/kitap-dergiler/yeni-mektep-hifzis-sihhasi-osmanlica-m-cemal-40172551>).
4. (Cemal Artüz Biyografisi). Erişim: (<http://www.artuz.com/Artuz/Eskiler/cemalartuz.htm>).
5. (Cemal Artüz İlk Öğretim Okulu Tarihçesi). Erişim: (<http://www.cemalartuz.k12.tr/okul.html#1>).
6. Selim Kadioğlu (selimkad@cu.edu.tr) ile Bülent Artüz (Bulent@artuz.com) arasında özel yazışma. Şubat 2012.
7. Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge (2005). Erişim: (<http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-10644/h/ysaglikhizyuryon.pdf>).
8. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun (Kanun Sayısı 224, Resmi Gazete Tarihi 12 Ocak 1961, Resmi Gazete Sayısı 10705). Erişim: (<http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-463/sayisi224--rg-tarihi12011961--rg-sayisi10705-saglik-hiz-.html>).
9. Seçginli S, Erdoğan S, Demirezen E. Okul Sağlığı Tarama Programı: Bir Pilot Çalışma Örneği. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi 2004; 13 (12): 462-466.
10. Ceylan SS, Turan T. Bir ilköğretim Okulunda Okul Sağlığı Hemşireliği Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 2009; 4 (12): 35-49.
11. Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesine Dair Kanun (Kanun Numarası 5283, Kabul Tarihi 6 Ocak 2005). Resmi Gazete, Tarih 19 Ocak 2005, Sayı 25705 Mükerrer.
12. Aile Hekimliğinin Pilot Uygulandığı İllerde Toplum Sağlığı Merkezleri Kurulması ve Çalıştırılmasına Dair Yönerge, Madde 2. Erişim: (<http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-54543/h/tsmyonerger27ocak2010.pdf>).

13. Göçmen L. Okul Sağlığında Mevzuat, Örgütlenme ve Mevcut Durum. Birinci Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu, Mersin 21-22 Mayıs 2010. Erişim: (http://www.okulsagligi.org/anasayfa/images/stories/DOSYALAR/MERSIN_2010/SUNU_02_GOCMEN_OKUL_SAGLIGI_MEVZUAT.ppt).
14. TC Milli Eğitim Bakanlığı ile TC Sağlık Bakanlığı Arasında Okul Sağlığı Hizmetleri İşbirliği Protokolü (25.09.2006). Erişim: (http://sdb.meb.gov.tr/okulsagligi/okul_sagligi_isbirligi_protokolu.pdf).
15. Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Eğitim Kurumlarında Uygulanacak Bayrak İşbirliği Protokolü (10.11.2010). Erişim: (http://elazig.meb.gov.tr/%5Cdosyalar/PR/beyaz_bayrak_projesi.pdf).
16. Alkan E, Ertem AA, Hatemoğlu E, Hülür Ü, Mollahaliloğlu S. Mevcut Durum Raporu: Okullarda Sağlık Eğitimi. TC Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Ankara 2005. Erişim: (http://ekutuphane.tusak.gov.tr/kitaplar/mevcut_durum_raporu_okullarda_saglik_egitimi.pdf).
17. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Okul Sağlığı Çalışma Grubu. Erişim: (<http://www.hasuder.org.tr/anasayfa/index.php/gruplar/okul>).
18. Birinci Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu Sonuç Bildirgesi. Erişim: (<http://www.okulsagligi.org/anasayfa/>).
19. Akbaba M. Önsöz. Halk Sağlığı Günleri II. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu (Doç Dr İrfan Özer Anısına) 17-18 Mayıs 2012 Adana: "Güvenli Okul, Sağlıklı Öğrenci". Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 2012: 4.
20. (Çelebioğlu) Celal Apti. Mektep Hıfzıssıhhası. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1929.
21. Riant A. Hygiène Scolaire: Influence de l'École sur la Santé des Enfants. Paris: Librairie Hachette, 1874. Erişim: (<http://archive.org/details/hyginescolaire00rian>).
22. Shaw ER. School Hygiene. New York: The Macmillan Company, 1901. Erişim: (<http://www24.us.archive.org/details/schoolhygiene04shawgoog>).
23. Dufestel L. Hygiène Scolaire. Paris: Octave Doin et Fils, 1914. Erişim: (<http://www.cite-sciences.fr/cs/Satellite?c=FicheDescriptive&cid=1195227142685&packedargs=did%3D1195227143262&pagename=Portail%2FMED%2FPortailLayout&pid=1195217022149&t=Visionneuse#>).
24. İhsan Hilmi Alantar. Erişim: (<http://tr.turkpediatri.org.tr/page.aspx?menu=26>).
25. Neyzi O. Türkiye'de Pediatri Tarihine Kısa Bir Bakış. Erişim: (<http://www.istanbul.edu.tr/itf/cocukhast/tarihce.html>).
26. (Milli Kütüphane, İbrahim Alaettin Gövsa'nın Çocuk Ruhü kitabının farklı baskılarının künye bilgileri). Erişim: (http://mksun.mkutup.gov.tr/F/V27TR9PQTL36P6442B4JKENRFU56PE3A7L9EBX4RD3PE42YGNU-03196?func=short-0&set_number=003207).
27. (Gövs) İbrahim Alaettin. Çocukluk Tetkikatı 2: Nema-i Beden. Tedrisat Mecmuası 1920; 11 (55): 690-697. Erişim: (http://sureli.mkutup.gov.tr/detail.php?id=184&sayi_id=3439).
28. (Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim satış ilanı). Erişim: (http://www.inalkitabevi.com/books/detay.asp?ana_kat=0&alt_kat=249&listeleme_sekli=0&dizilis_yonu=0&kitab_kat=44de33be55c9098529be69db3ab89e42&sayfa=1).
29. (Alman Muallefatından Müktebes Fizyoloji satış ilanları). Erişim: (<http://www.nadirkita.com/fizyoloji-ahmet-ihsan-kitap1478276.html>), (<http://www.simurg.com.tr/tr-tr/urun/osmanlica/103938/osmanlica-fizyoloji-alman-muallefattindan-muktebes.aspx>).
30. Lietz. Mektep Hayatı: Mektep Hayatı ve Çocuklar, Mektep Hayatı ve Mürebbi, Mürebbi ile Talebe Arasındaki Münasebet. Maarif Vekaleti Mecmuası 1926; 2 (6): 46-65. Erişim: (http://sureli.mkutup.gov.tr/detail.php?id=119&sayi_id=2396&makale_id=29364).
31. Tonguç E. İsmail Hakkı Tonguç'un Kitapları, Yazıları, Arşivi. Erişim: (<http://tr-tr.facebook.com/notes/yeniden-k%C3%B6y-enstit%C3%BCleri/ismail-hakki-tongu%C3%A7-un-kitapları-yazıları-ar%C5%9Fivi/405294934235>).
32. Edisan Z, Kadioğlu S. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Öğretmen Adayları İçin Yazılmış Bir Okul Sağlığı Kitabı: "(Muhtasar) Mektep Hıfzıssıhhası". Halk Sağlığı Günleri II. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu (Doç Dr İrfan Özer Anısına) 17-18 Mayıs 2012 Adana: "Güvenli Okul, Sağlıklı Öğrenci". Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 2012: 123-125.
33. Erden F. Celal Apti Çelebioğlu. Türk Hekimleri Biyografisi. İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi, 1948: 67.
34. (Muhtasar Mektep Hıfzıssıhhası kitabının farklı baskılarının satış ilanları). Erişim: (<http://www.sanatkita.com.tr/tr/?sku=17749>), (<http://www.nadirkita.com/muhtasar-mektep-hifzussihhasi-celal-abdi-dr-kitap668332.html>), (<http://www.simurg.com.tr/tr-tr/urun/egitim-ders-kitapları/91934/mektep-hifzussihhasi.aspx>), (<http://urun.gittigidiyor.com/kitap-dergiler/mektep-hifzussihhasi-celal-abdi-1929-i15-24911283>).
35. Le Livre de la Semaine. Journal des Instituteurs 1914, 60 (46): 557. Erişim: (http://www.inrp.fr/numerisations/journal-des-instituteurs/Fascicules/1914/INRP_JDI_19140802_FA.pdf).
36. Hygiène Scolaire. Revue Scientifique 1915 53 (1): 288. Erişim: (<http://visualiseur.bnf.fr/ark:/12148/cb34378388w/date1915>).
37. Lecompte-Mervellet C. Etude Professionnelle. Rennes: École National de la Santé Publique, 2005. Erişim: (http://res-sources.ensp.fr/memoires/2005/men_etud_profes/lecompte.pdf).
38. (Louis Dufestel eser listesi). Erişim: (<http://www.idref.fr/082980586>).
39. (Méry ile Genève'ın Hygiène Scolaire kitabının künye bilgilerinin yer aldığı internet sayfaları). Erişim: (<http://www.abebooks.co.uk/HYGIENE-SCOLAIRE-mery-h-genevrier-j/1413833709/bd>), (<http://www.biblio.com/books/264064125.html>), (http://pegaso.comune.livorno.it/cgi-bin/easyweb/ewgettest?EW_HIL=loa/ew_menu.html&EW_HFL=loa/ew_copy.html&EW_MV=1&=&EW_RM=0&=&EW_K=N&EW_R=AF=&EW_PC=TI=&EW_PZ=AFT=&EW_PT=LT_EW&EW_DT=LIP&EW_T=R&EW_EP=185531&EW_RP=10&EW_D=LIP&EW_P=LT_EW&&EW_ER=6:!Hygiene!scolaire&EW=AFT=0185544&), (<http://www.antiqubook.com/books/bookinfo>).

- phtml?o=iav&bnr=50134), (http://books.google.com.tr/books/about/Hygi%C3%A8ne_scolaire.html?id=__xRuwAACAAJ&redir_esc=y).
40. Storey TA, Woll FA, Park J (Ed). Fourth International Congress on School Hygiene Buffalo, New York, USA August 25-30, 1913: Transactions (Volume I). New York: The Courier Co of Buffalo, 1914. Erişim: (<http://archive.org/details/fourthinternatio03inteuoft>).
 41. Toulrier B. L'Architecture Scolaire au XIXe Siècle: De l'Usage des Modèles pour l'Édification des Écoles Primaires. Histoire de l'Éducation 1982 (17): 1-29.
 42. Fauche S. Hygiène de l'Enfance et Éducation Physique: Rôles de la Médecine Scolaire après la Première Guerre Mondiale (1918-1924). Sciences et Techniques des Activités Physiques et Sportives 1996, (40): 39-54.
 43. Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarına Yönelik Okul Sağlığı Rehberi. Ankara: TC Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzısıhha Mektebi Müdürlüğü 2007. Erişim: (<http://www.hm.saglik.gov.tr/zehirlenmeler/Okul-Sagligi.pdf>).
 44. TC Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetlerinde Okul Sağlığı Kitabı. Editör Özcebe H, Ulukol B, Mollahaliloğlu S, Yardım N, Karaman F. Ankara: TC Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzısıhha Mektebi Müdürlüğü 2008. Erişim: (http://ekutuphane.tusak.gov.tr/kitaplar/saglik_hizmetlerinde_okul_sagligi_kitabi.pdf).
 45. Sakaoğlu N. Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003: 206-207.
 46. Özel Öğretim Kurumları Standartlar Yönergesi (2011). Erişim: (<http://ookgm.meb.gov.tr/mevzuat/standartyonergesi.pdf>).